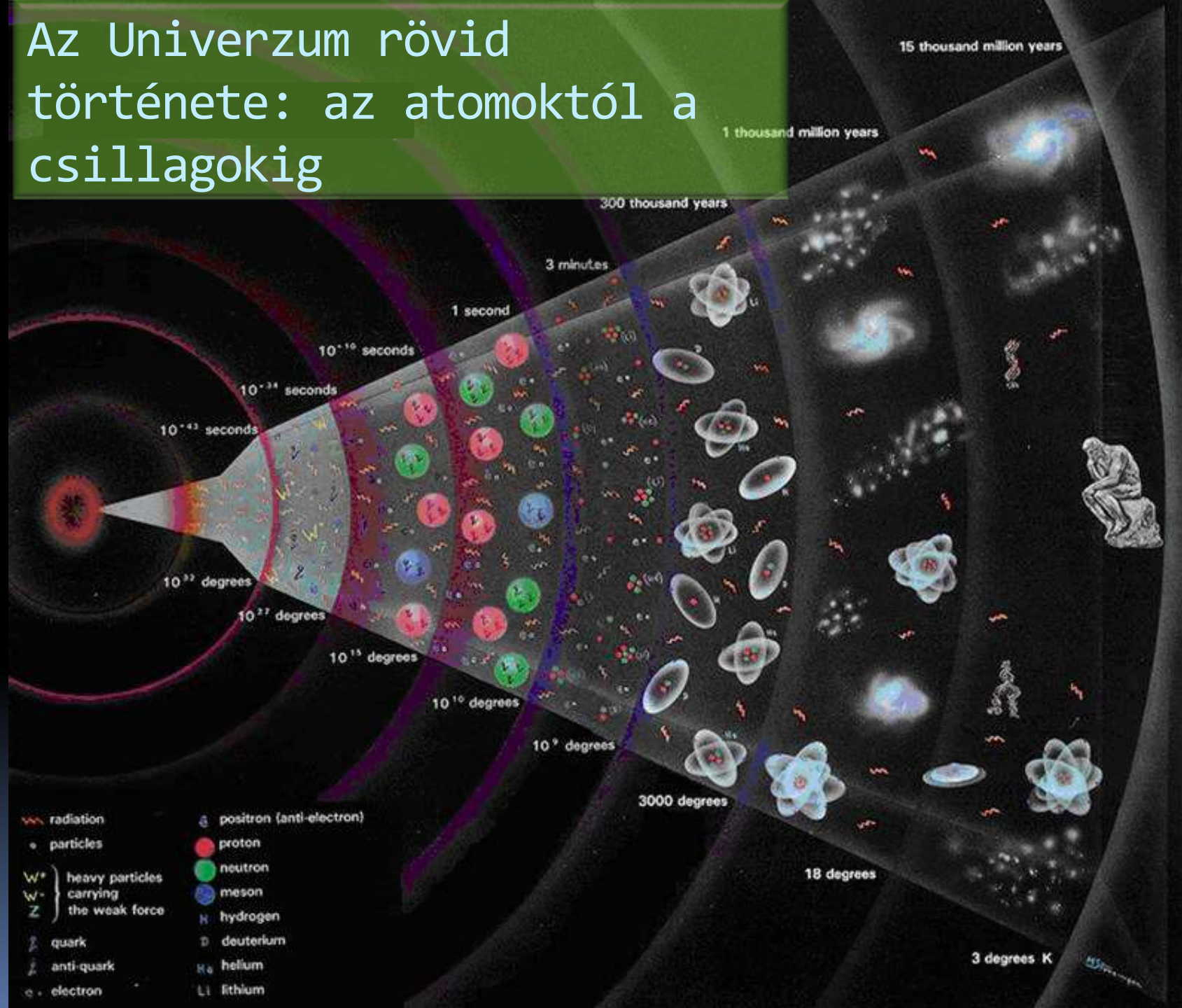

Csabai István

ELTE Komplex Rendszerek Fizikája Tanszék

VIRTUÁLIS OBSZERVATÓRIUMOK

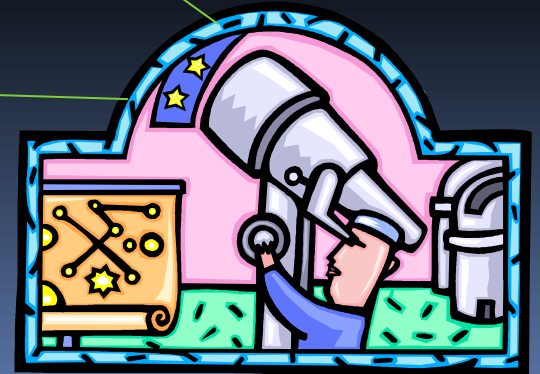
Az Univerzum rövid története: az atomoktól a csillagokig

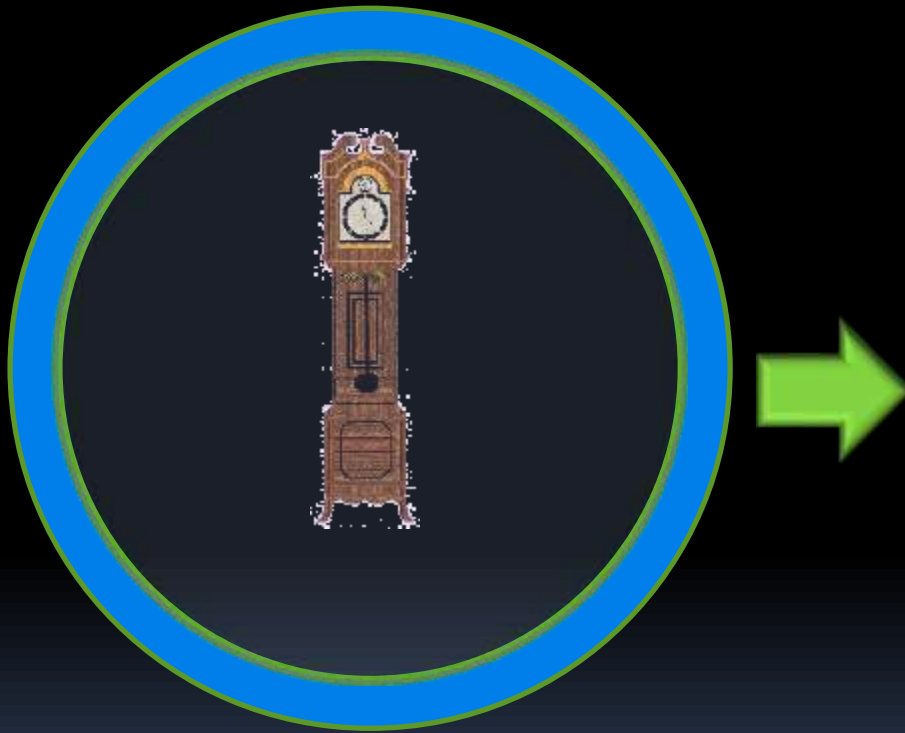
Honnan tudjuk mindezt?

-
- A világot szabályok, törvények vezérik
  - A törvények ismeretében (egyszerűsített) modelleket lehet alkotni
  - A modell, megfelelő paraméterekkel, és kezdőállapotból indítva jóslatokat ad
  - A jóslatok összevethetőek a mérésekkel, észlelésekkel

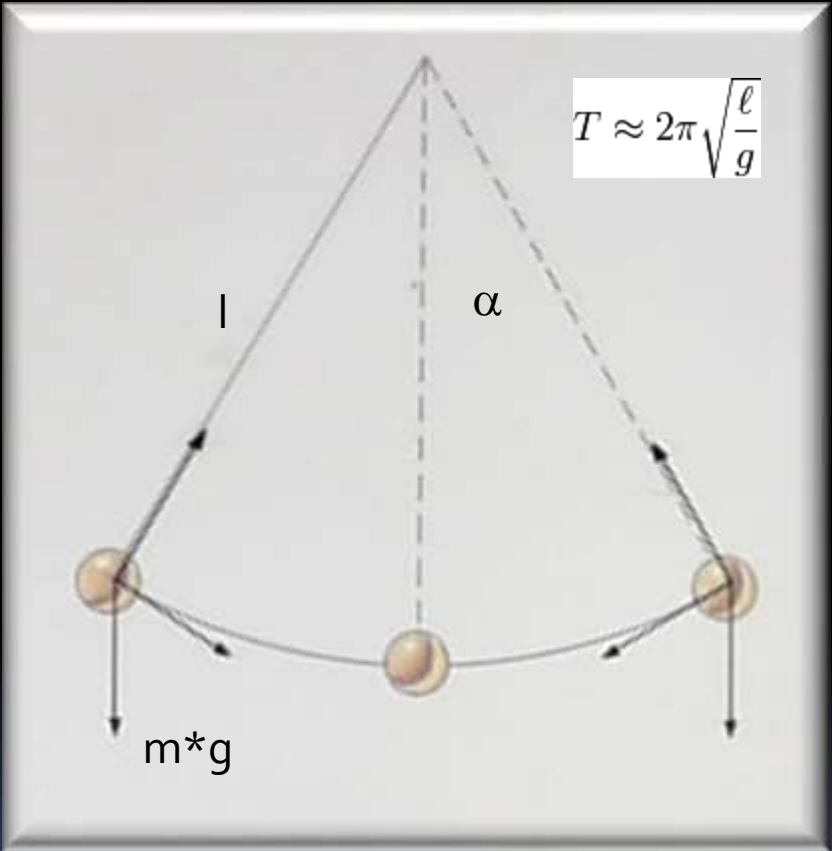
Példa: ingamozgás

Példa: ingamozgás

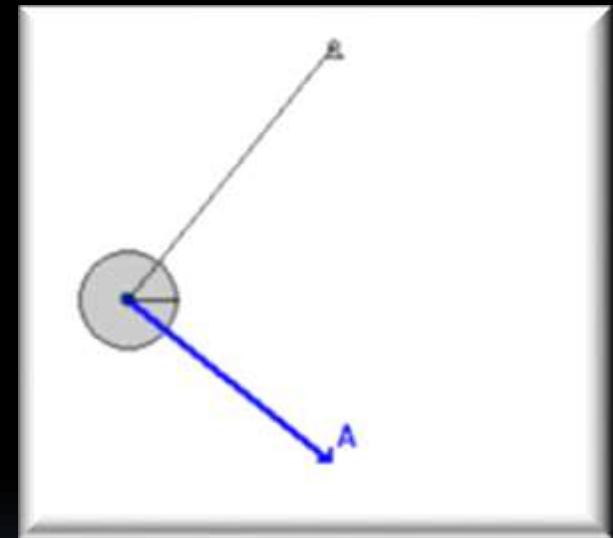

Modell

Példa: ingamozgás

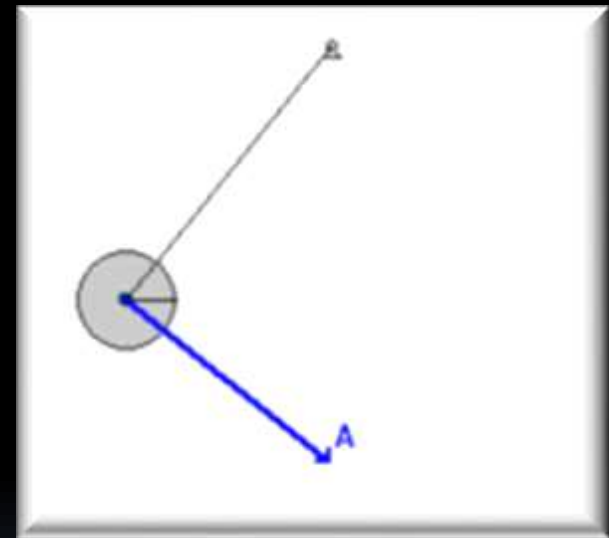
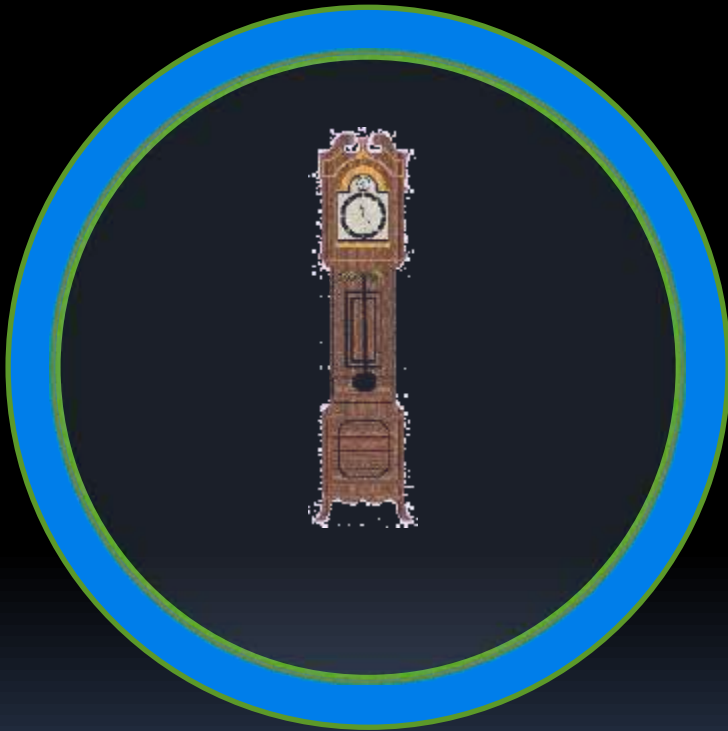
Szimuláció - jóslat

Fizikai paraméterek: l, g, π

Példa: ingamozgás

Jóslat

$$~~T \approx 2\pi \sqrt{\frac{\ell}{g}}~~$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{I}{mgL} \left(1 + \frac{1}{4} \cdot \sin^2 \frac{\theta_{max}}{2} + \frac{9}{64} \cdot \sin^4 \frac{\theta_{max}}{2} + \dots \right)}$$

$$T = 2\pi \sqrt{\frac{I}{mgL}}$$

Mire jó a fizika óra?

♦ **A:** Ravasz feladatok megoldására.

♦ **B:** Semmire.

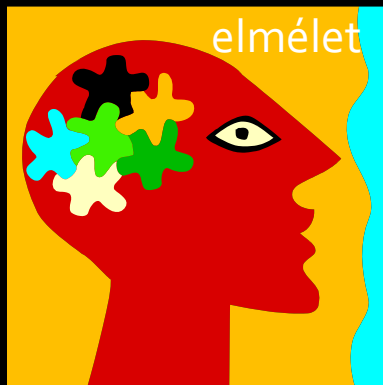
♦ **C:** A tanulóifjúság kíntására.

♦ **D:** A világ működésének megértésére.

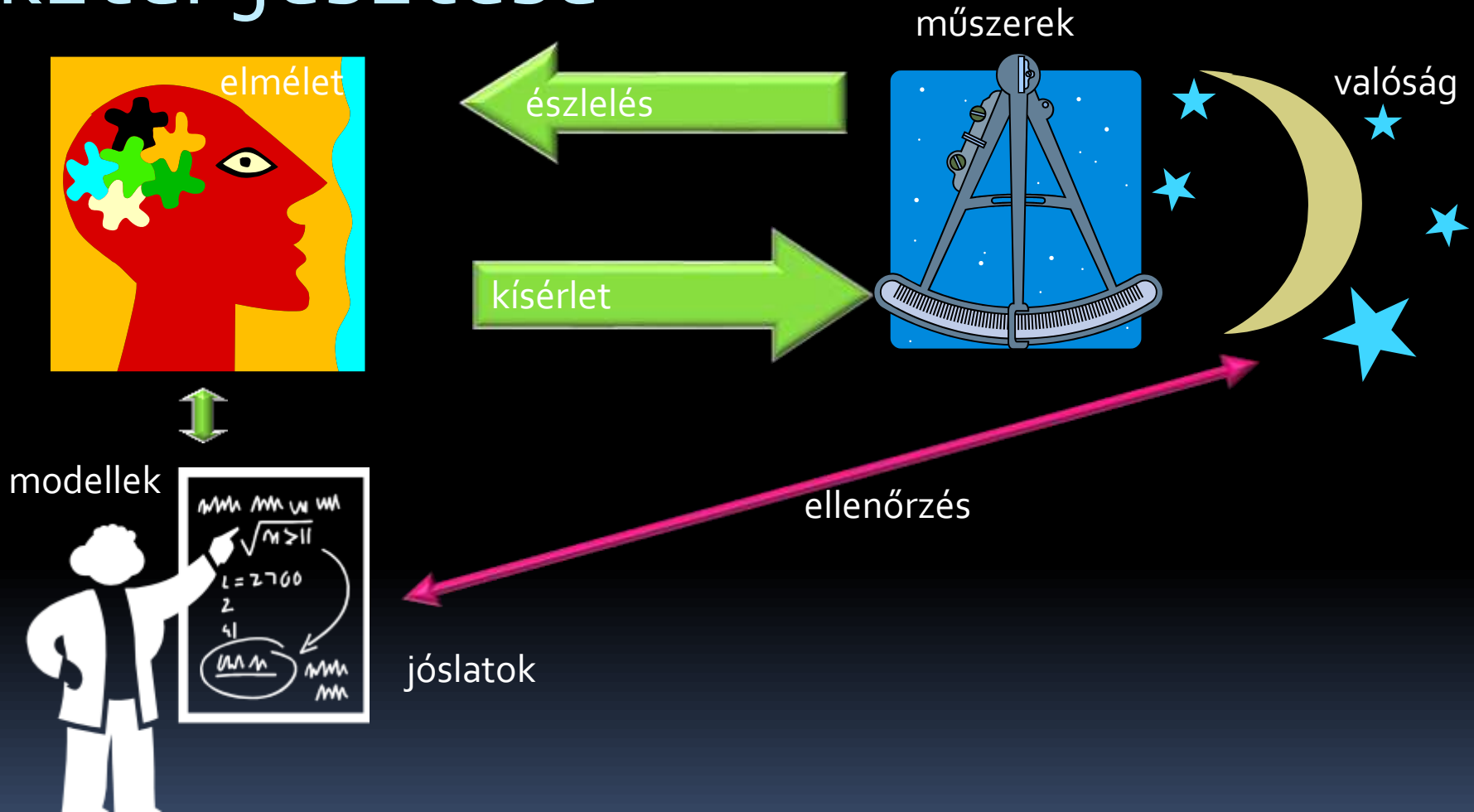

A TUDOMÁNY FEJLŐDÉSÉNEK RÖVID TÖRTÉNETE

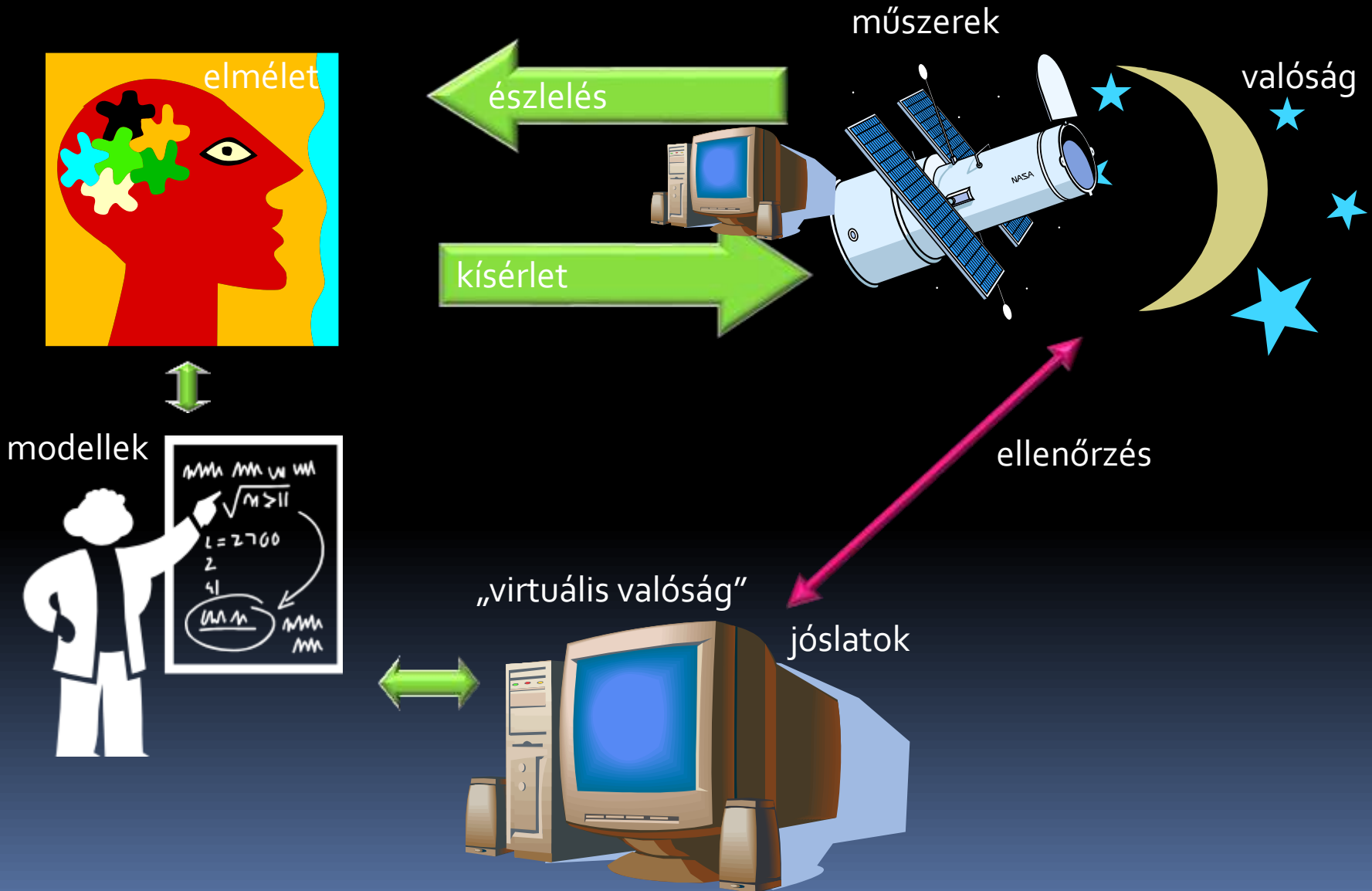
Kezdetben

Elmúlt századok: érzékszervek kiterjesztése

Ma: elménk kiterjesztése

A tudomány fejlődésének rövid története

- Kezdetben: spekulációk
  - korlátozott észlelés: csak a saját érzékszervekre támaszkodtak
- Közelmúlt: a természet alaptörvényeinek megértése
  - elméletek
  - kísérletek
  - az érzékek kiterjesztése: detektorok, műszerek
    - az igazi korlátot még mindig az adatok hiánya jelentette
  - modellezés: matematika (Newton)
- Ma: komplex kölcsönhatások és részletek megértése
  - Észlelés, kísérlet, elmélet
  - Technológiai fejlődés: számtalan új "érzékszerv" : adatlavina
  - Új eszközök: szimulációk , "virtuális valóság"
    - Nem csak érzékszerveinket, de modellező szervünket, agyunkat is kiterjesztjük
  - Fő korlát : a nagy adatmennyiség és bonyolult modellek kezelése

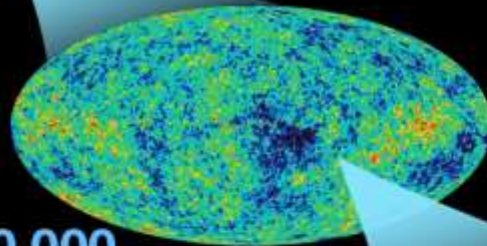
PÉLDA ÉSZLELÉS: AZ UNIVERZUM TÉRKÉPE

**DAWN
OF
TIME**

**tiny fraction
of a second**

inflation

**380,000
years**

**13.7
billion
years**

Sloan Digital Sky Survey : Galaxisok kora

Speciális 2.5m Apache Point, NM

nagy látószög (2.5 fok)

Két felmérés egyben:

5 színben fényképek (fotometria).

Színképek (spektrumok) és távolságok

Hatalmas CCD mozaik kamera

30 CCD 2K x 2K (képek)

22 CCD 2K x 400 (asztrometria)

Optikai szálak spektrográf

640 színkép egyszerre

Automata adatanalízis szoftver

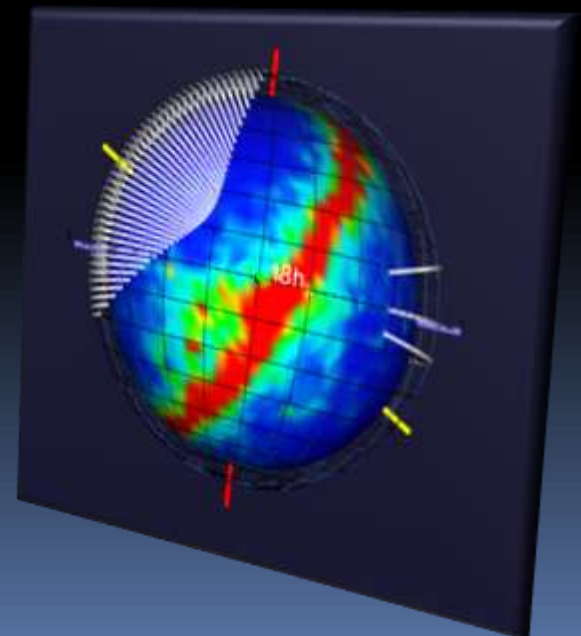
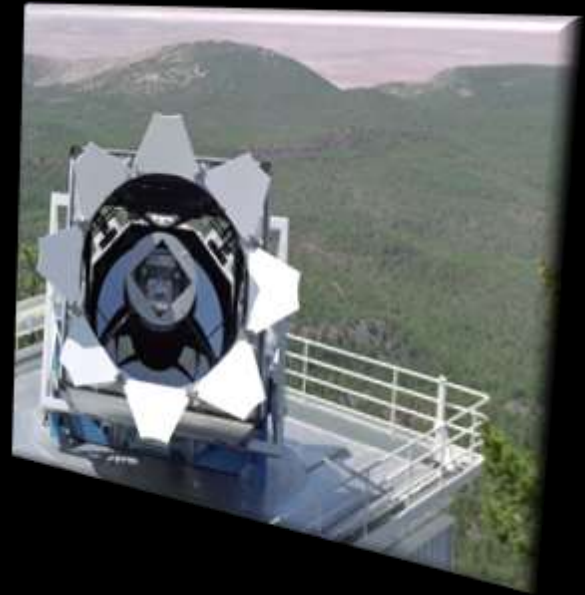
120 emberévnyi munka

Sok-sok adat

40 TB nyers adat

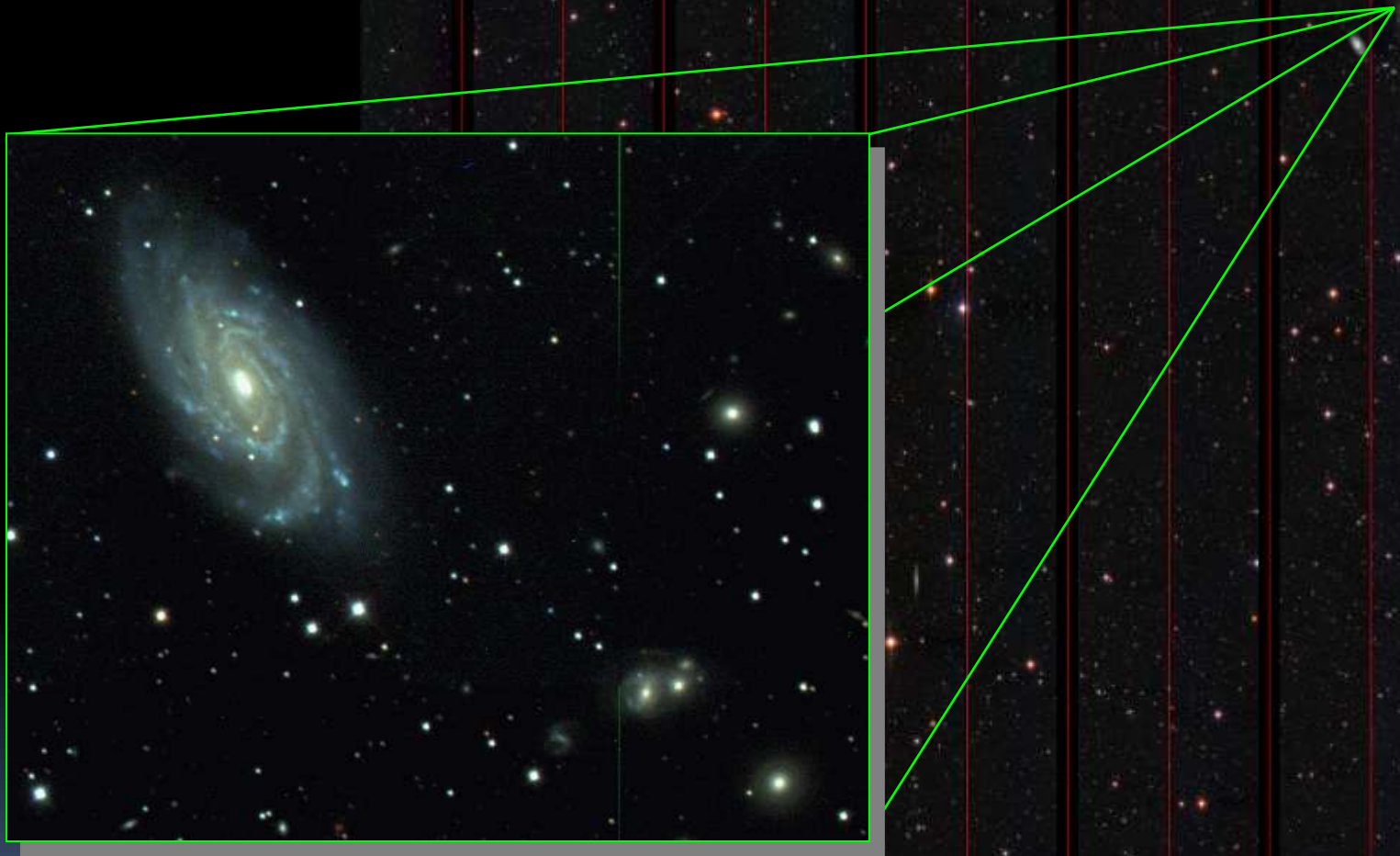
4 TB katalógus

Az adatok nyilvánosak

Sloan Digital Sky Survey : Galaxisok kora

Speciális 2.5m Apache Point, NM

nagy látószög (2.5 fok)

Két felmérés egyben:

5 színben fényképek (fotometria).

Színképek (spektrumok) és távolságok

Hatalmas CCD mozaik kamera

30 CCD 2K x 2K (képek)

22 CCD 2K x 400 (asztrometria)

Optikai szálak spektrográf

640 színkép egyszerre

Automata adatanalízis szoftver

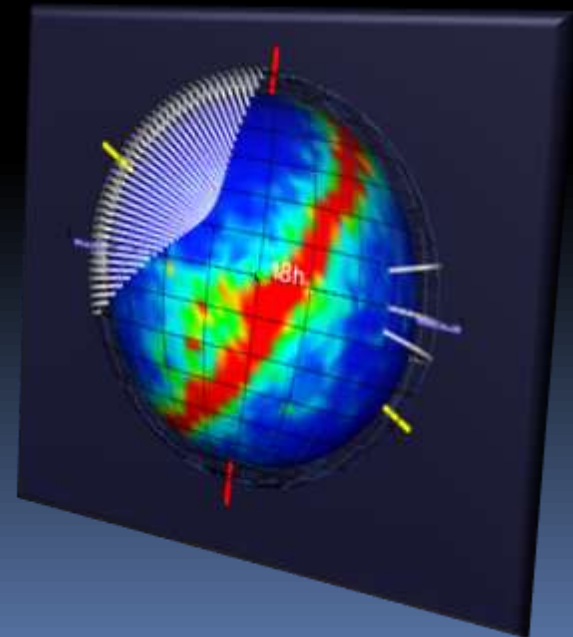
120 emberévnyi munka

Sok-sok adat

40 TB nyers adat

4 TB katalógus

Az adatok nyilvánosak

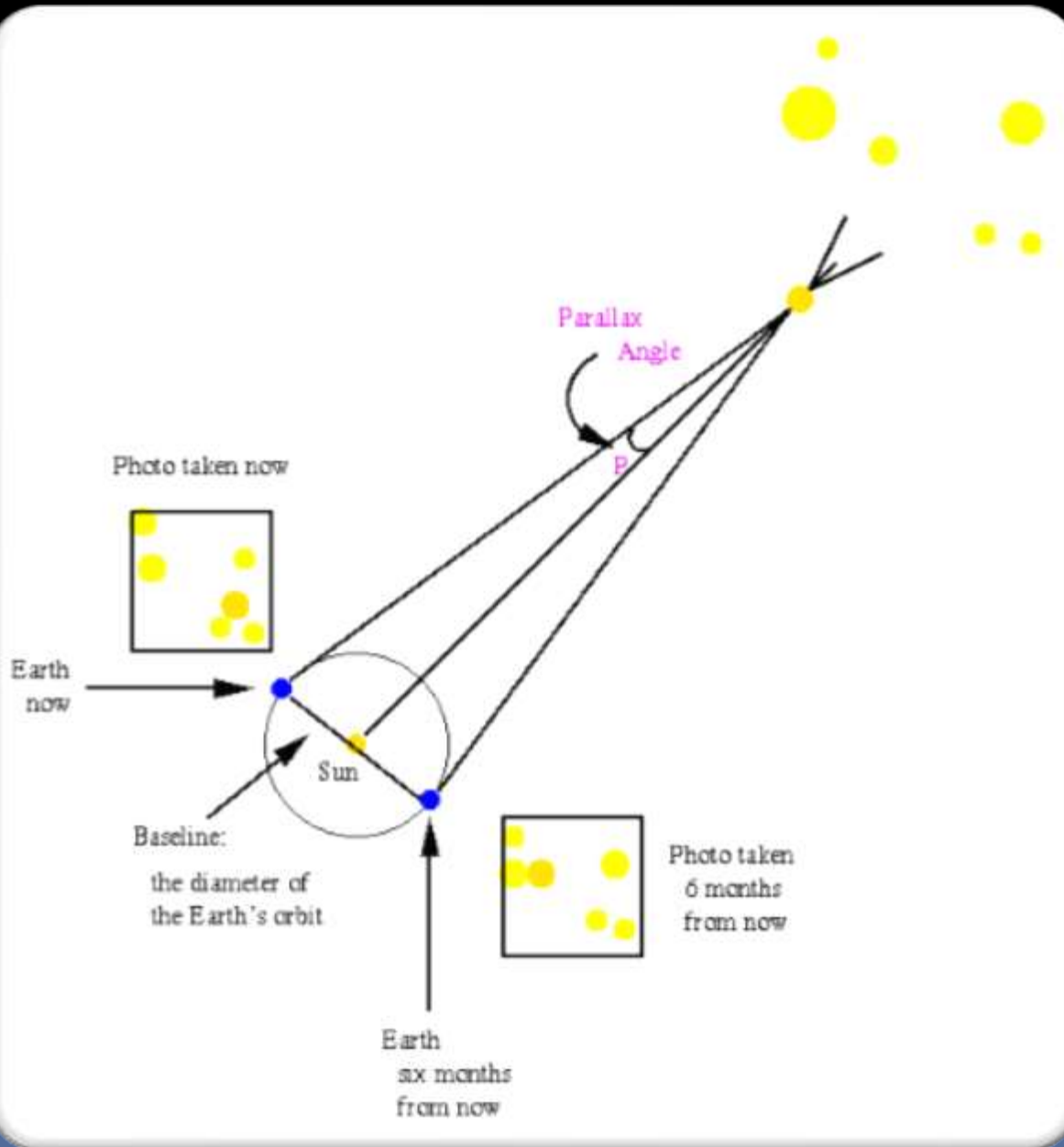
Egy kis kitérő

TÁVOLSÁGMÉRÉS A CSILLAGÁSZATBAN

Kozmikus távolságok

- A távolságlétra: **parallaxis**, standard gyertyák, szupernóvák
- Hubble törvénye:
  - A táguló Univerzum: távolság $\sim$ sebesség
- Doppler törvénye
  - Sebesség $\sim$ hullámhossz eltolódás (vonatfütty)
- Kémiai elemek spektrumvonalai
- vörös eltolódás $\sim$ távolság

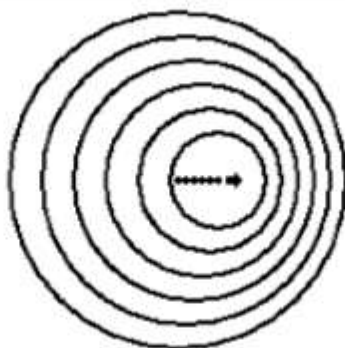
Parallaxis méré

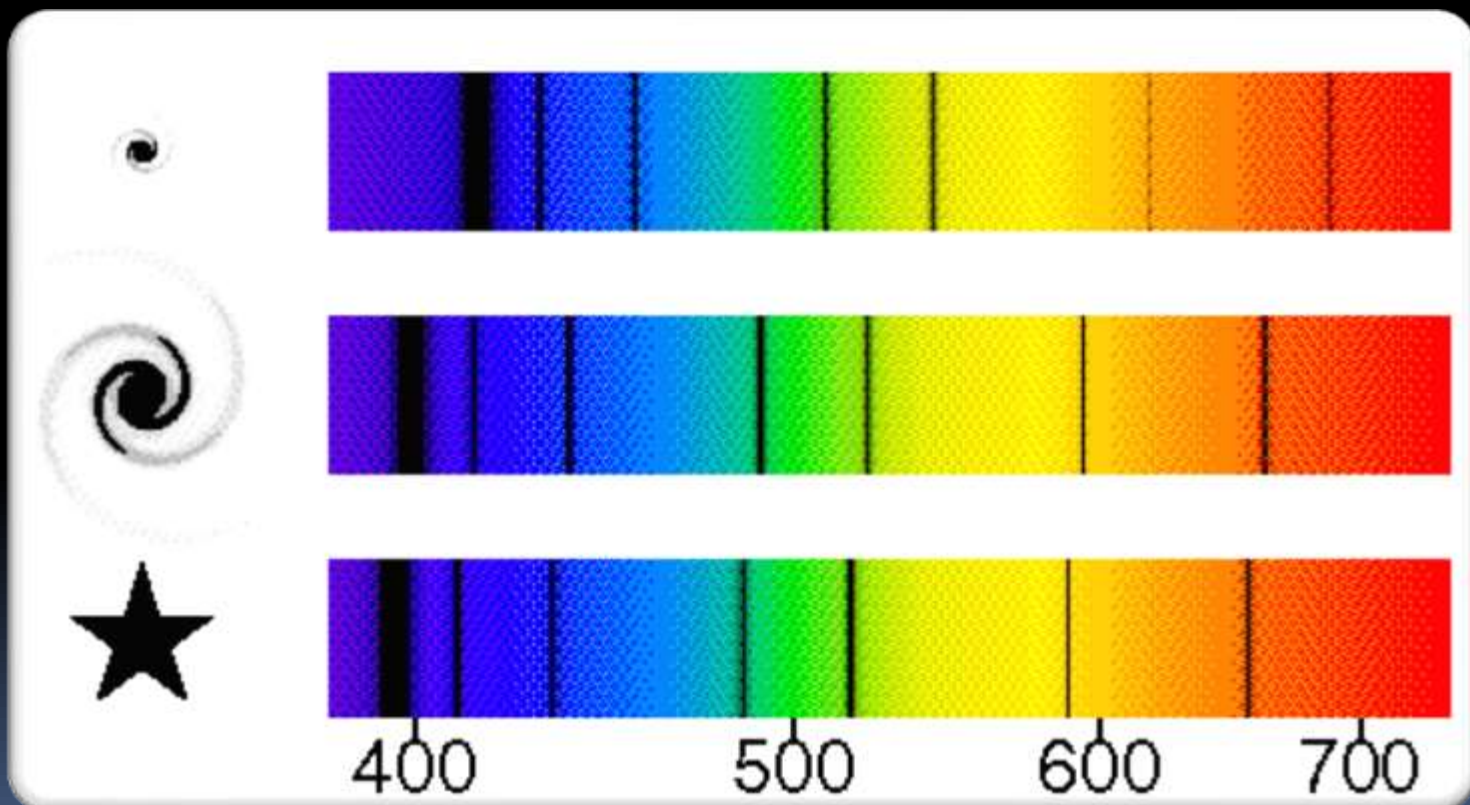
Kozmikus távolságok

- A távolságlétra: parallaxis, standard gyertyák, szupernóvák
- Hubble törvénye:
  - A táguló Univerzum: távolság $\sim$ sebesség
- Doppler törvénye
  - Sebesség $\sim$ hullámhossz eltolódás (vonatfütty)
- Kémiai elemek spektrumvonalai
- vörös eltolódás $\sim$ távolság

OBJECT RECEDING:
LONG RED WAVES

OBJECT APPROACHING:
SHORT BLUE WAVES

400

500

600

700

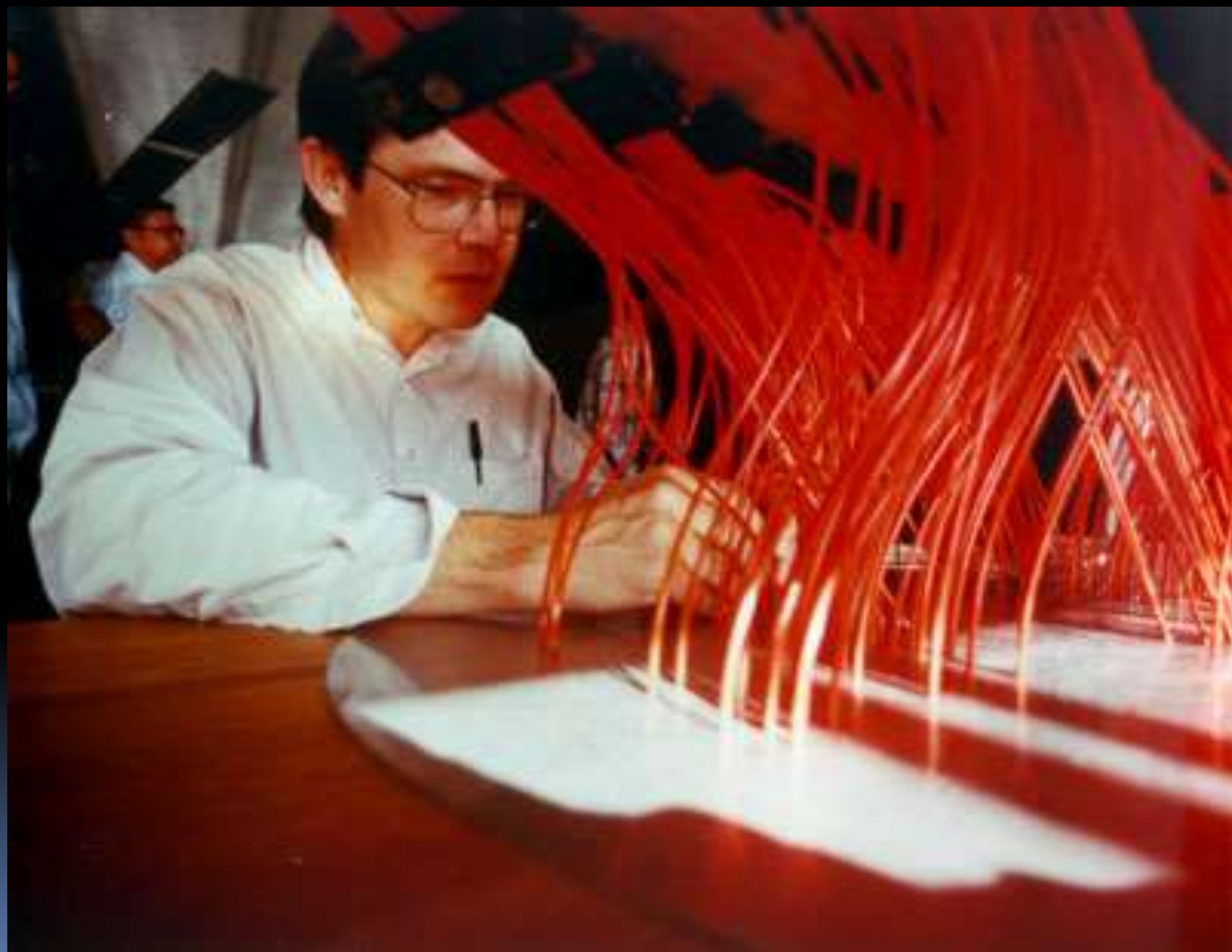
400

500

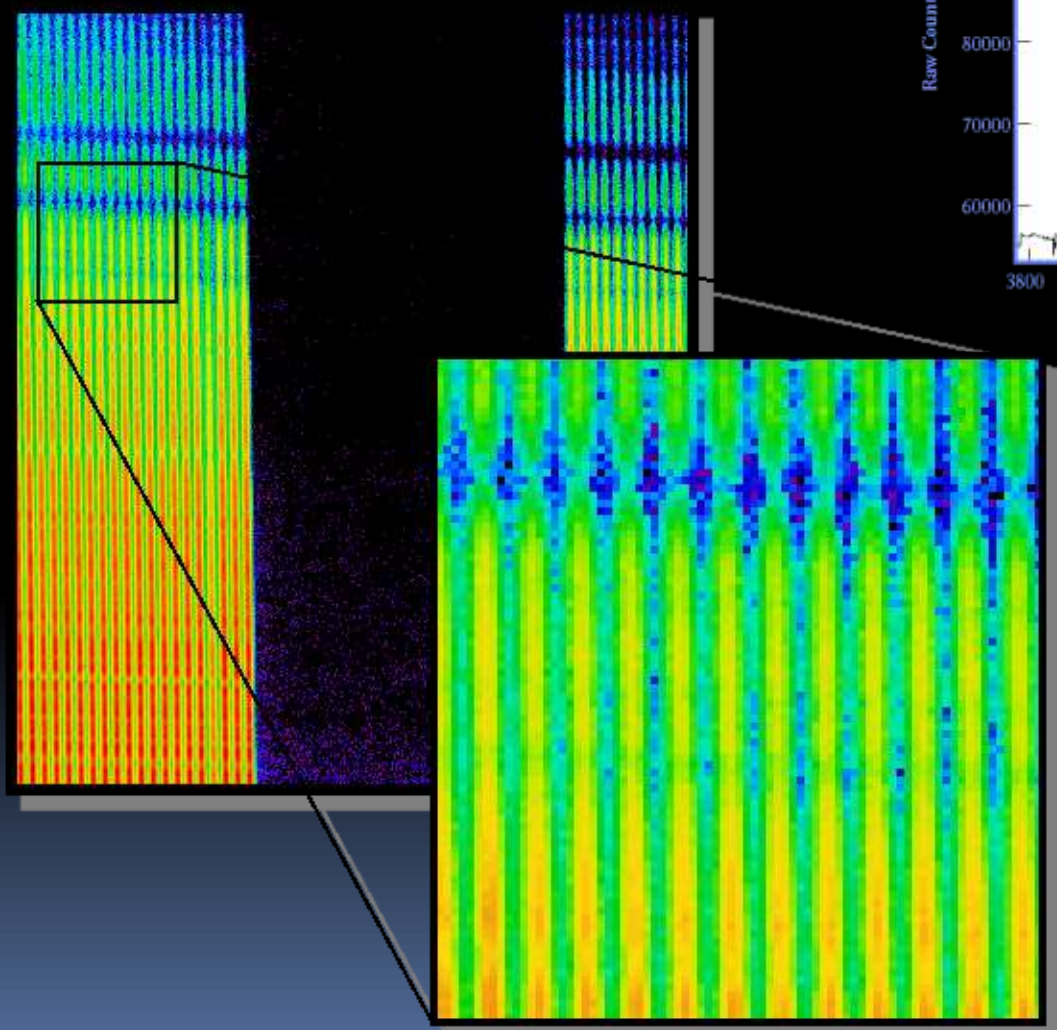
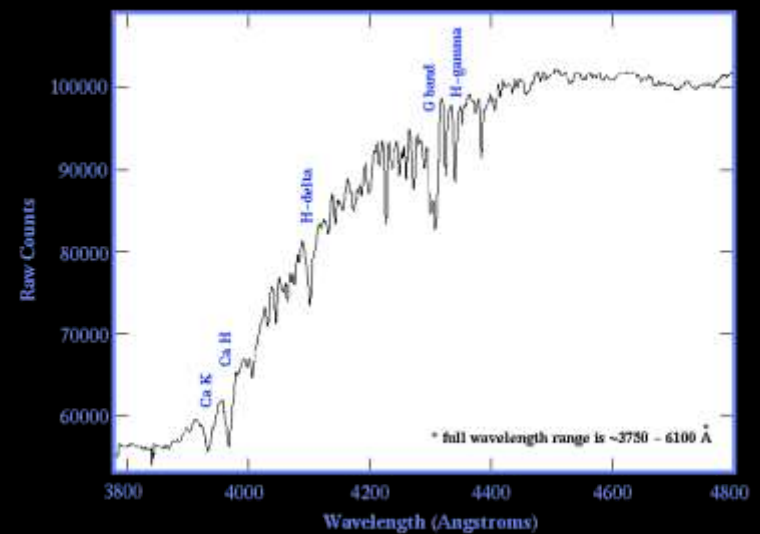
600

700

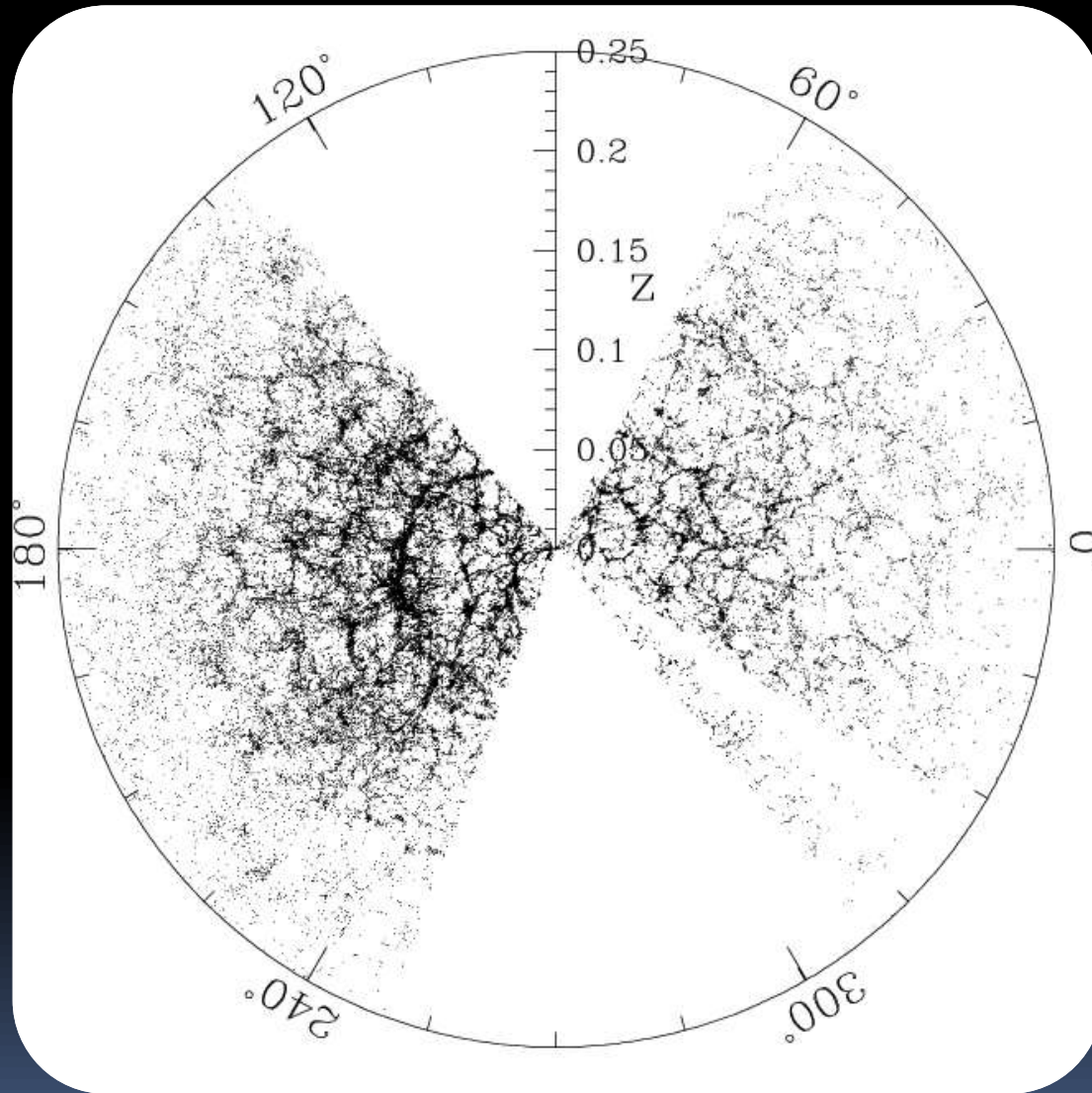

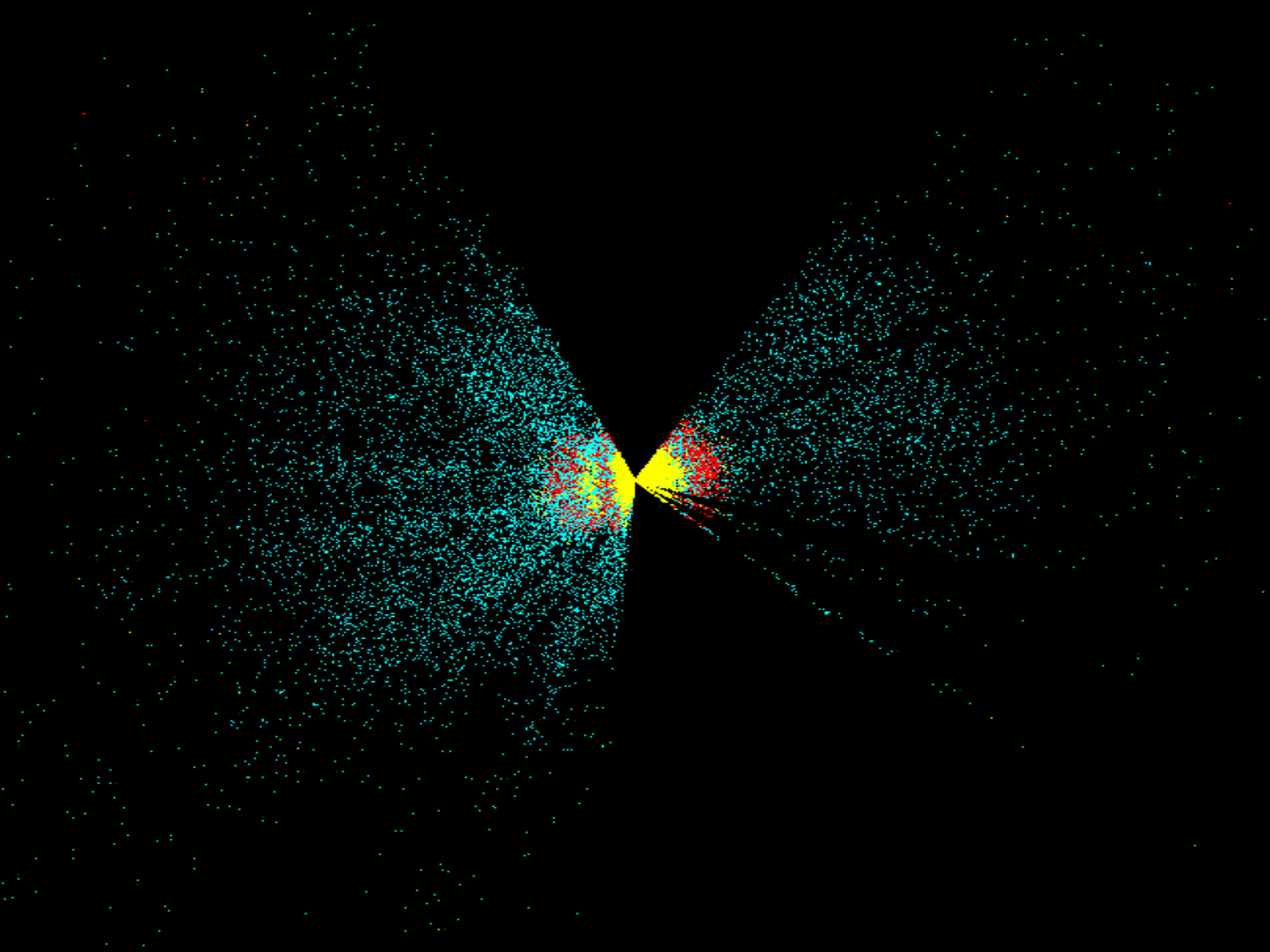

Blue Solar Spectrum

Az Univerzum térképe

Sloan Digital Sky Survey : Galaxisok kora

Speciális 2.5m Apache Point, NM

nagy látószög (2.5 fok)

Két felmérés egyben:

5 színben fényképek (fotometria).

Színképek (spektrumok) és távolságok

Hatalmas CCD mozaik kamera

30 CCD 2K x 2K (képek)

22 CCD 2K x 400 (asztrometria)

Optikai szálak spektrográf

640 színkép egyszerre

Automata adatanalízis szoftver

120 emberévnyi munka

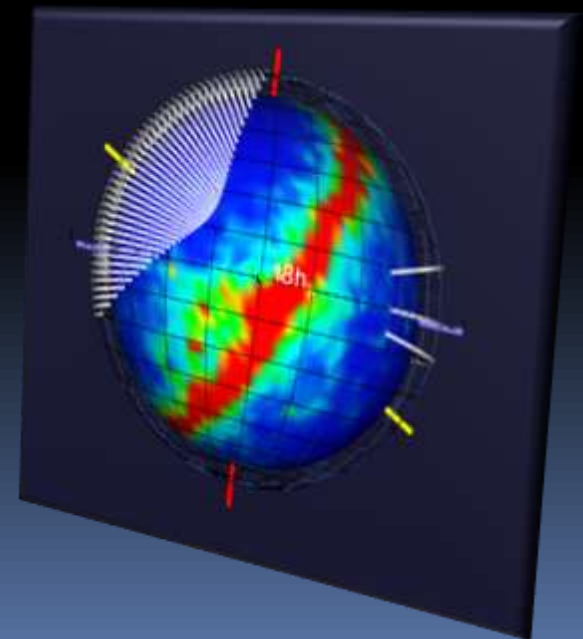
Sok-sok adat

40 TB nyers adat

4 TB katalógus

Az adatok nyilvánosak:

<http://skyserver.sdss.org>

Sloan Digital Sky Survey / SkyServer

Home Tools Schema Projects Astronomy SDSS Contact Us Download Site Search Help

Welcome to the DR6 site!!

The Sixth Data Release is dedicated to **Jim Gray** for his fundamental contribution to the SDSS project and the extraordinary energy and passion he shared with everybody!

This website presents data from the Sloan Digital Sky Survey, a project to make a map of a large part of the universe. We would like to show you the beauty of the universe, and share with you our excitement as we build the largest map in the history of the world.

News

The site hosts data from **Data Release 6 (DR6)**. **What's new in DR6, what's new on this site, and known problems.** [More...](#)

For Astronomers

A separate branch of this website for professional astronomers (English)

[More...](#)

SDSS is supported by

Powered by

Microsoft

Site Traffic
Privacy Policy

SkyServer Tools

Famous places
Get images
Visual Tools
Explore
Search
Object upload
CasJobs

Science Projects

Basic
Advanced
Challenges
For Kids
Games and Contests
Teachers
Links to other projects

Info Links

About Astronomy
About the SDSS
About the SkyServer
SDSS Data Release 6
SDSS Project Website
Open SkyQuery
Images of RC3 Galaxies

Help

Getting Started
FAQ
How To
Glossary
Schema Browser
Sample SQL Queries
Details of SDSS Data

The template for boundaries of the six different regions

name	type	group	color	description
DR6	1	1	blue	DR6 Data Release
DR5	1	1	blue	DR5 Data Release
DR4	1	1	blue	DR4 Data Release
DR3	1	1	blue	DR3 Data Release
DR2	1	1	blue	DR2 Data Release
DR1	1	1	blue	DR1 Data Release
DR0	1	1	blue	DR0 Data Release
DR6	1	1	blue	DR6 Data Release
DR5	1	1	blue	DR5 Data Release
DR4	1	1	blue	DR4 Data Release
DR3	1	1	blue	DR3 Data Release
DR2	1	1	blue	DR2 Data Release
DR1	1	1	blue	DR1 Data Release
DR0	1	1	blue	DR0 Data Release

Sloan Digital Sky Survey / SkyServer

Főoldal   Eszközök   Séma Böngésző   Szakkör   Csillagászat   SDSS   Alkotók   Letöltés   Segítség

Üdvözlünk!!!

Ez a portál a Sloan Digital Sky Survey adatait teszi közzé. Az SDSS a világegyetem térképét készíti el. Szeretnénk bemutatni, hogy milyen csodálatos az univerzum, és megosztani azt az izgalmas élményt, amit az emberi történet legnagyobb térképének megalkotása jelent.

SkyServer eszközök

Érdekességek
Képek
Megjelenítő eszközök
Áttekintő
Kereső
Feltöltő
CasJobs (angol)

Szakkör

Kezdőknek
Haladóknak
Kihívások
Kicsiknek
Játékok és vetélkedők
Tanároknak
Kapcsolódó projektek

Hírek

Ez a portál az **SDSS Data Release 6 (DR6)** adatait tartalmazza.

[Tovább...](#)

Csillagászoknak

Hivatásos kutatóknak szóló oldalak. (angol)

[Tovább...](#)

Információk (angol)

Csillagászati bevezető
Az SDSS
A SkyServer
SDSS Data Release 6
SDSS központ
OpenSkyQuery
RC3 Galaxis Képek

Segítség

Bevezetés
GY.I.K. (angol)
Útmutatók (angol)
Szójegyzék (angol)
Adatstruktúra
SQL bevezető (angol)
Részletes leírás (angol)

Az SDSS támogatói:

Powered by

Microsoft

Site Traffic
Privacy Policy

The constraints for boundaries of the six different regions

Quasars will be reported in the sky server if $z > 0.1$ and, depending on the redshift, there are at least 100 or 1000 galaxies in the region. The number of galaxies in the region will be the number of galaxies in the region divided by the volume of the region. If the number of galaxies is less than 100 or 1000, the region will not be reported.

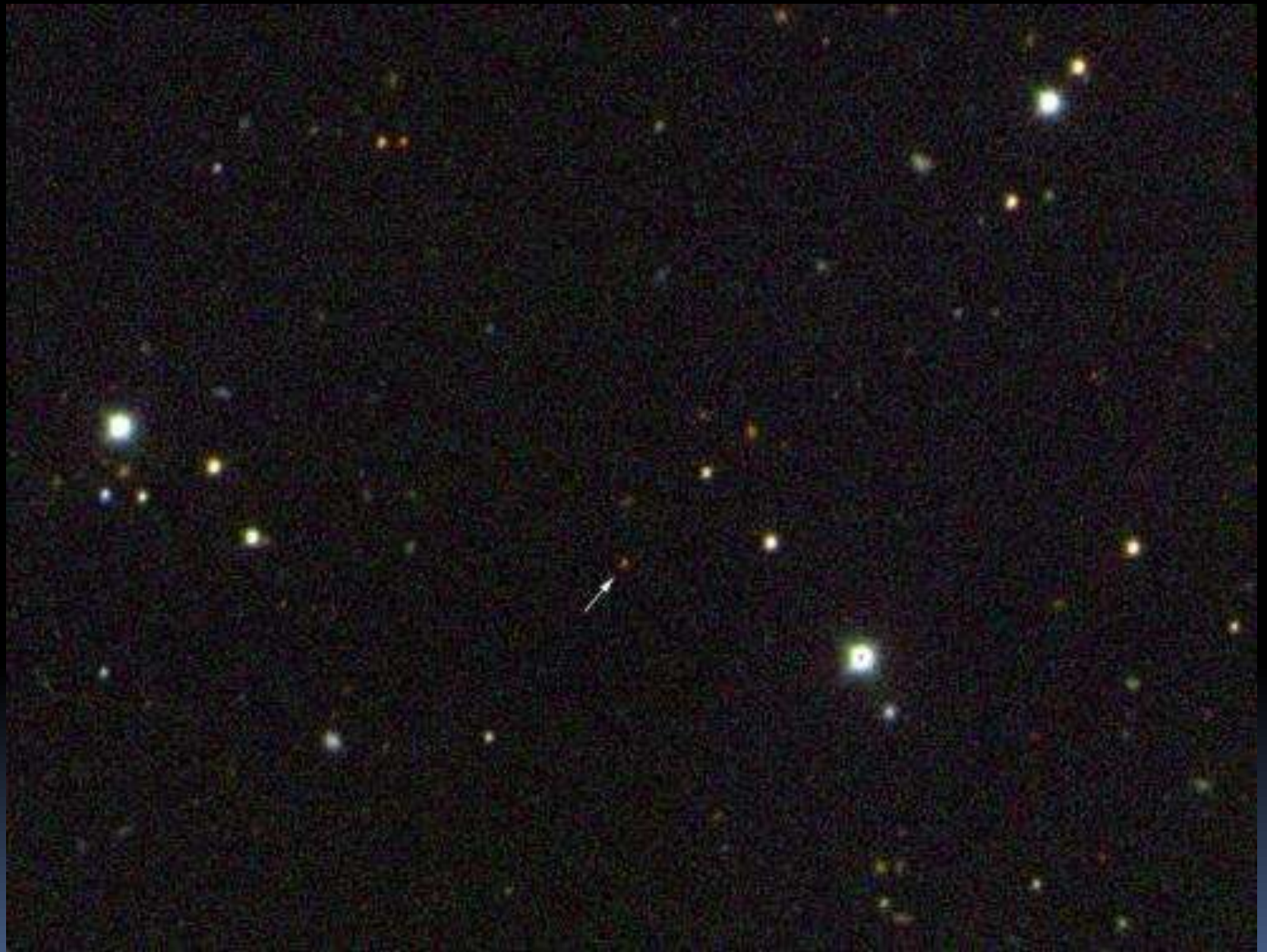
Region	Size	Depth	Galaxies	Quasars
DR6	1000	23	1000	1000
DR6	1000	23	1000	1000
DR6	1000	23	1000	1000
DR6	1000	23	1000	1000
DR6	1000	23	1000	1000
DR6	1000	23	1000	1000

Contact Us

SDSS: + meglepetések

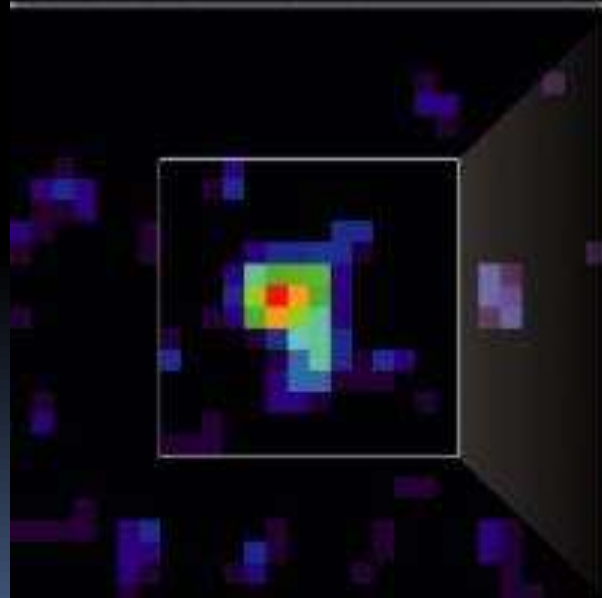
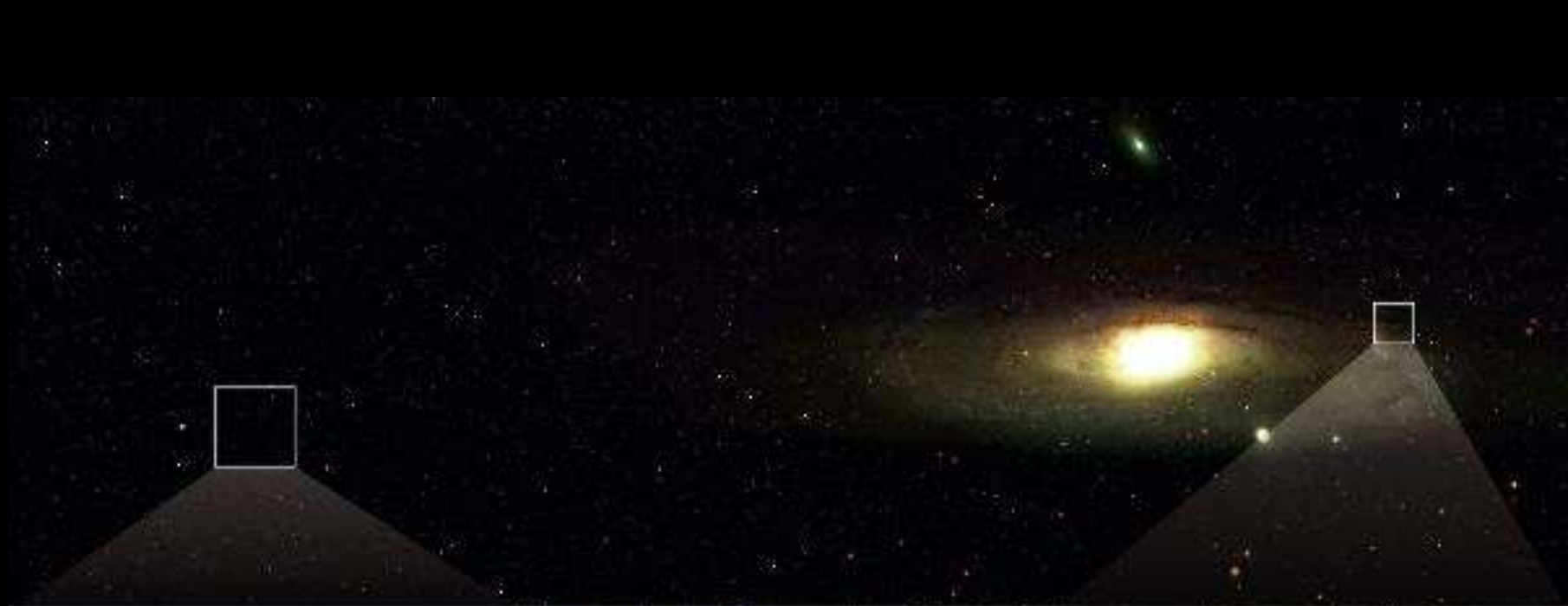
- Legtávolabbi kvazár
- Legfiatalabb, leghalványabb galaxis
- Új szupernóvák
- A tejút kísérői
- Metán törpék, barna törpék
- Aszteroidák eloszlása

SDSS: + meglepetések

- Legtávolabbi kvazár
- Legfiatalabb, **leghalványabb galaxis**
- Új szupernóvák
- A tejút kísérői
- Metán törpék, barna törpék
- Aszteroidák eloszlása

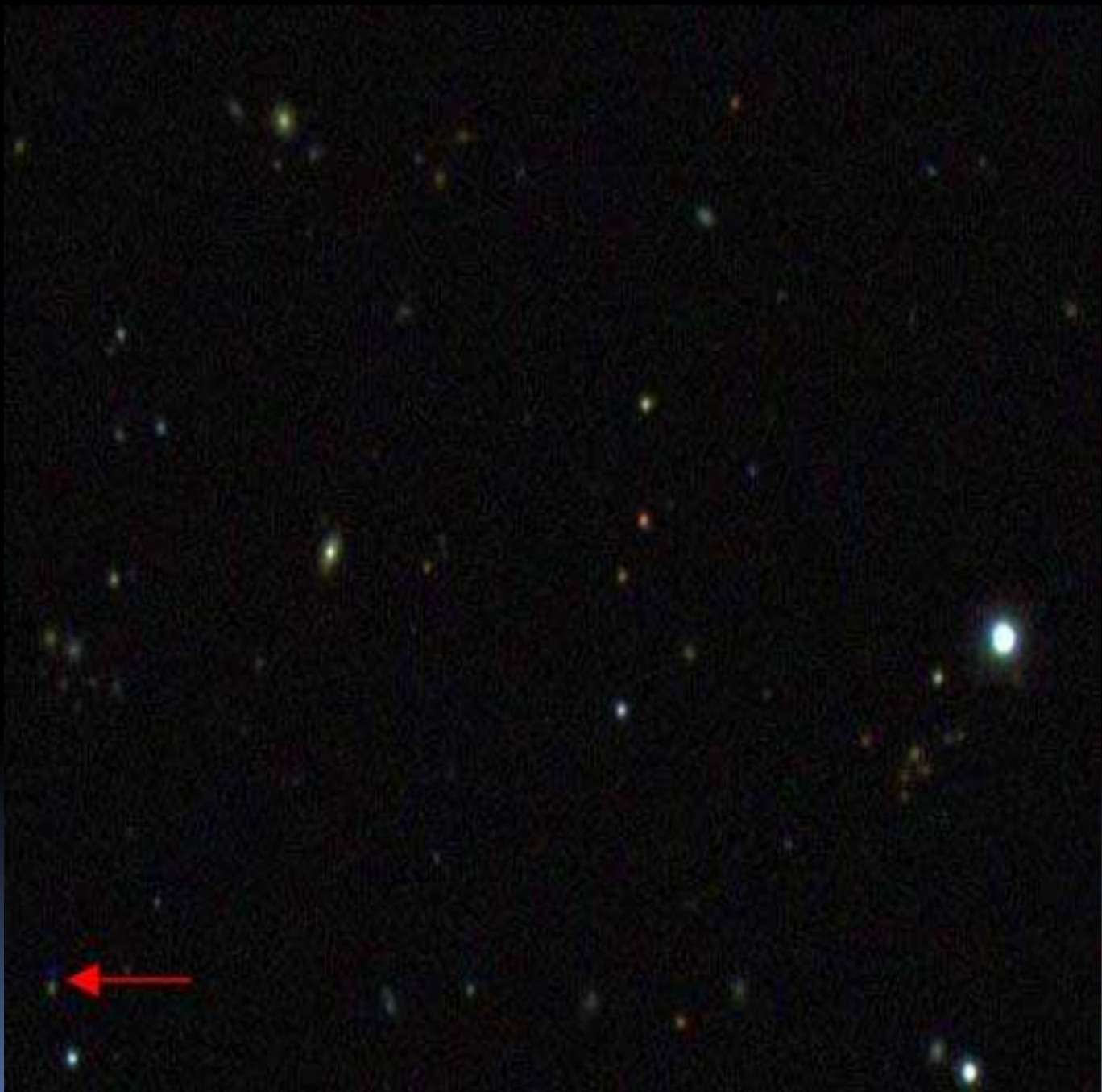
SDSS: + meglepetések

- Legtávolabbi kvazár
- Legfiatalabb, leghalványabb galaxis
- Új szupernóvák
- A tejút kísérői
- Metán törpék, barna törpék
- Aszteroidák eloszlása

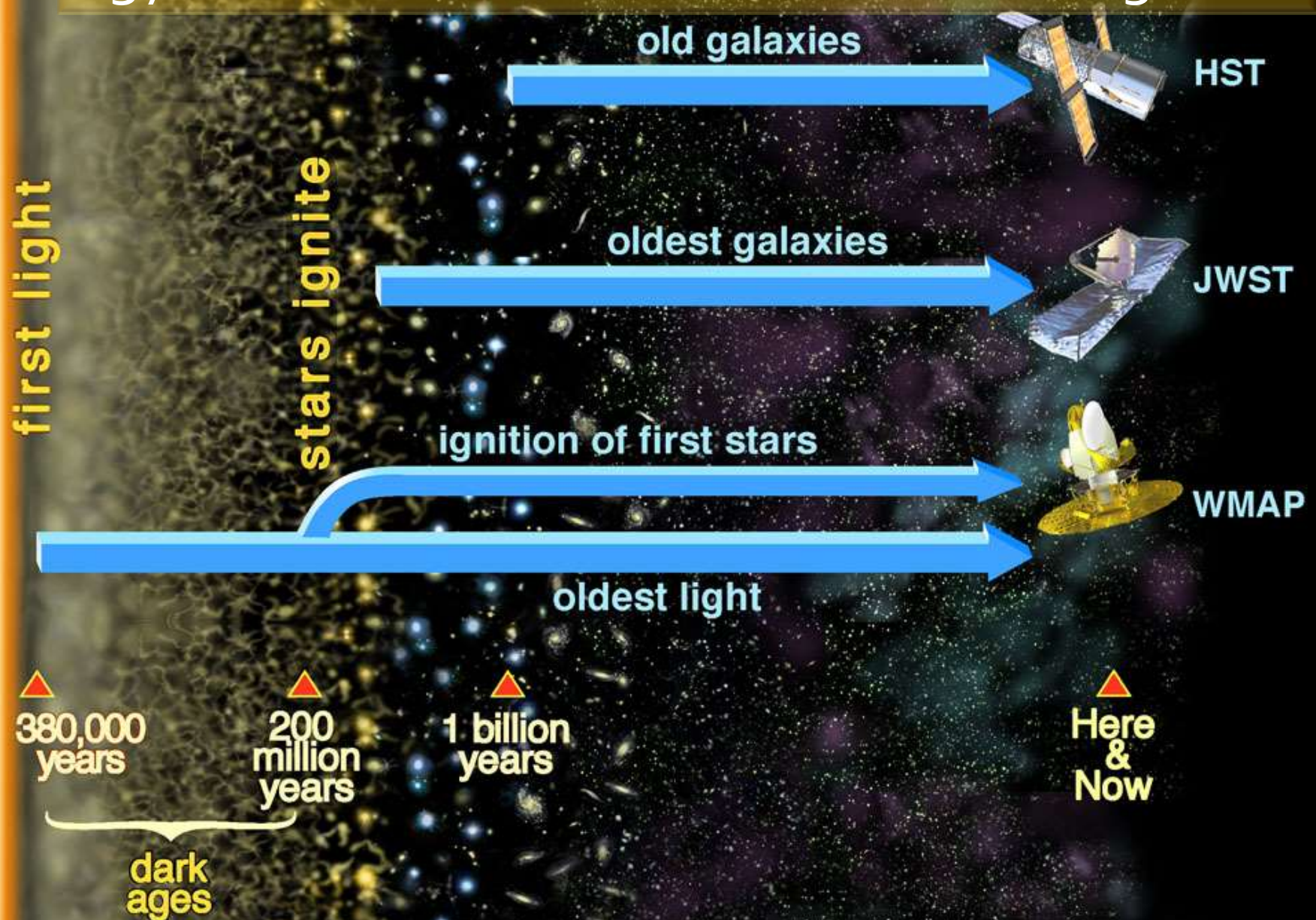

SDSS: + meglepetések

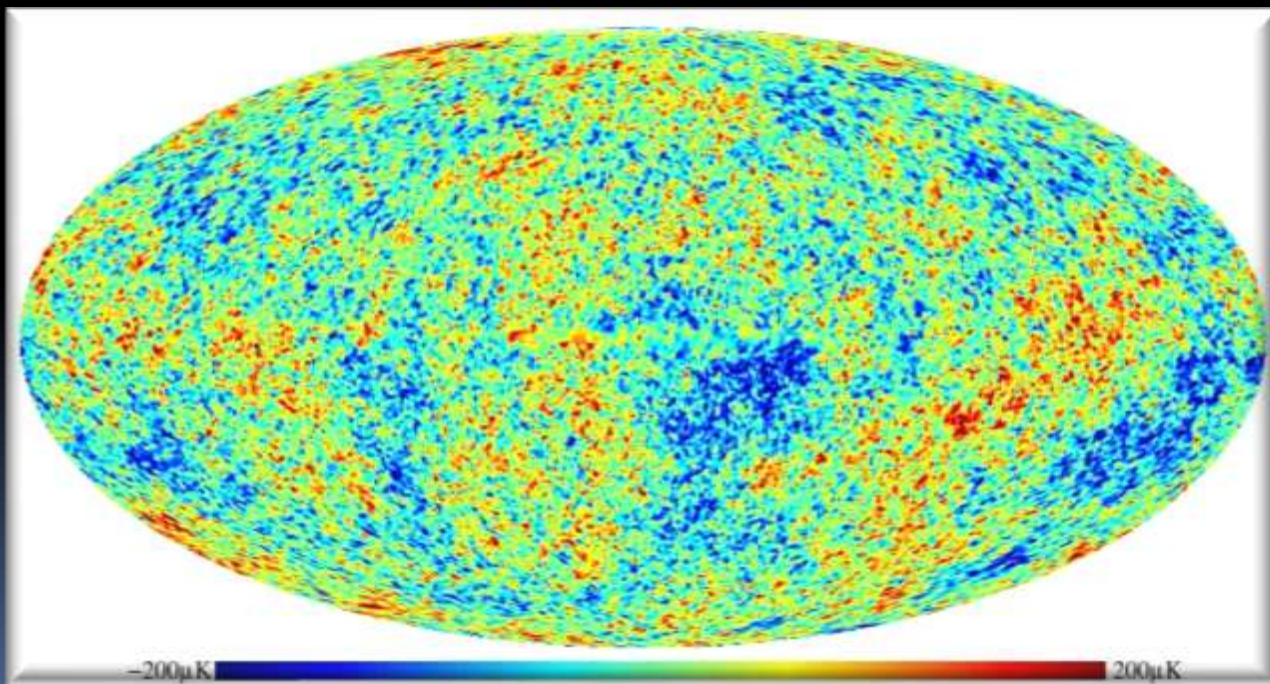
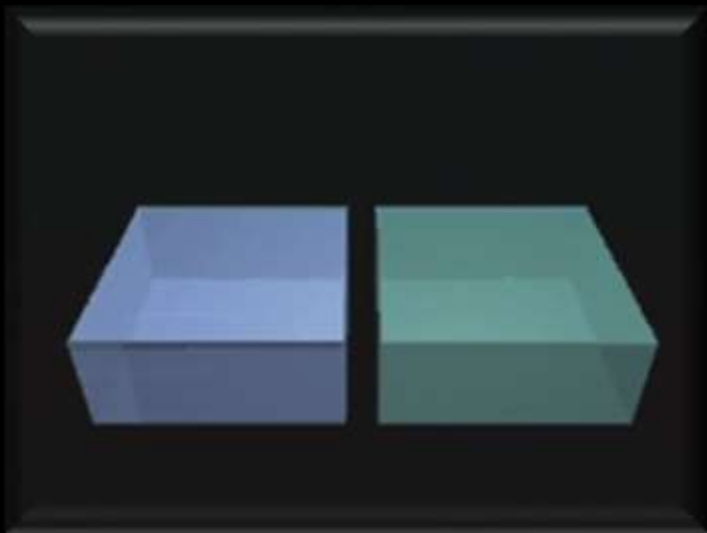
- Legtávolabbi kvazár
- Legfiatalabb, leghalványabb galaxis
- Új szupernóvák
- A tejút kísérői
- Metán törpék, barna törpék
- **Aszteroidák eloszlása**

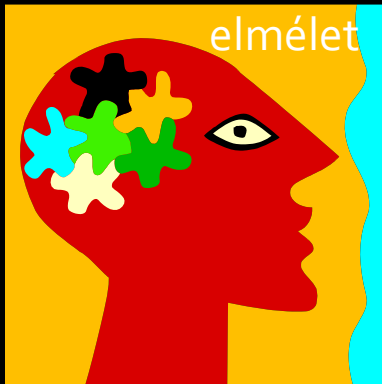

Egy másik észlelés: a kozmikus háttérsugárzás

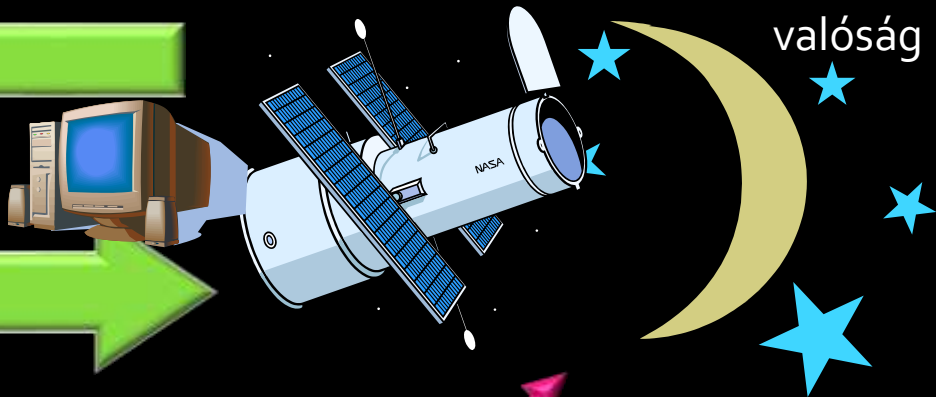

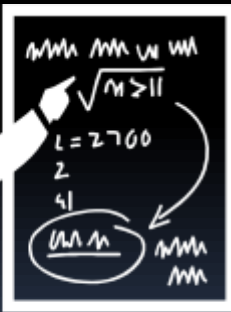

műszerek

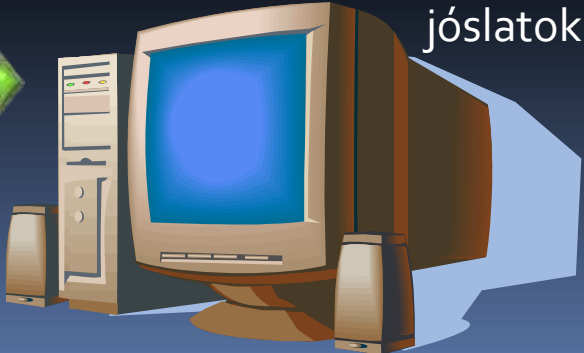
modellek

ellenőrzés

„virtuális valóság”

jóslatok

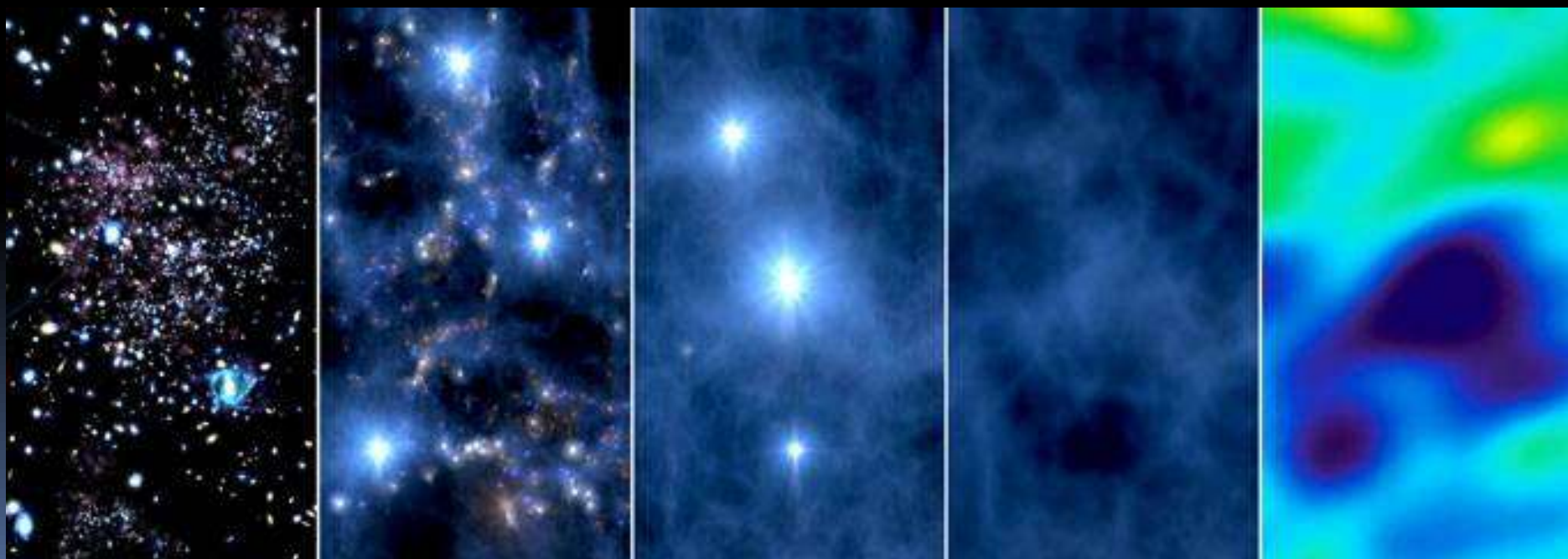

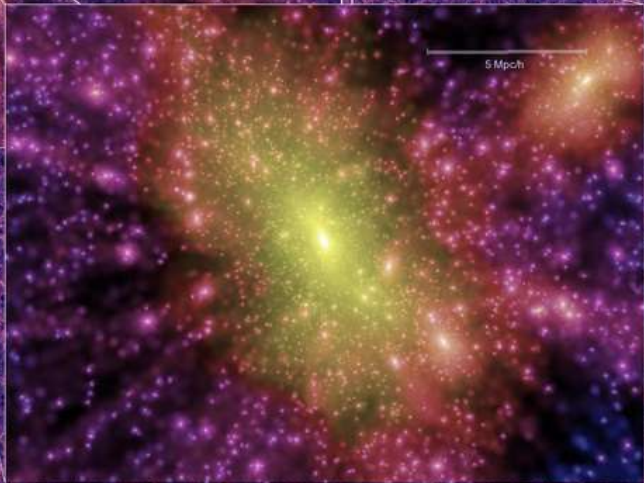
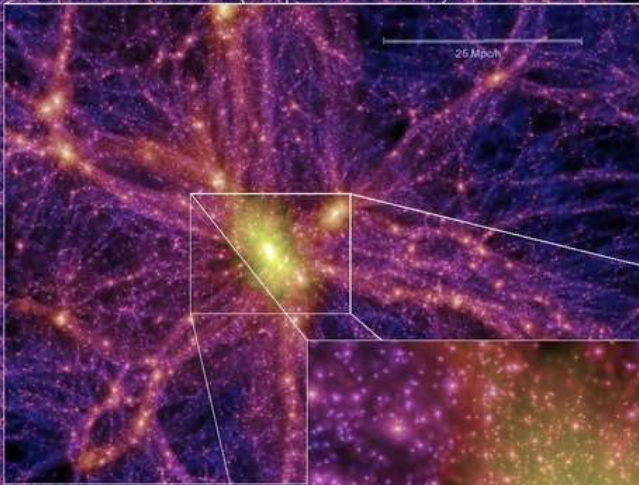
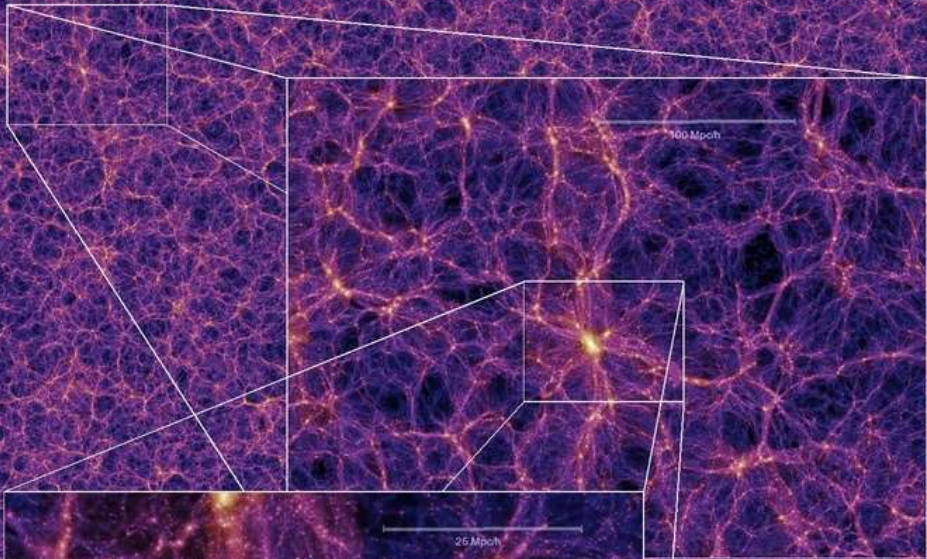
PÉLDA SZIMULÁCIÓ: AZ UNIVERZUM MODELLJE

Az Univerzum legjobb virtuális modellje: N-test szimuláció,
egy galaxis-halmaznyi sötét anyag-csomó egy-egy részecske

Virgo Consortium:

Tucatnyi kutatócsoport, 10 milliárd "részecske", 2 milliárd fényév
1500 processzor, 30 nap, 25TB kimenet

Millennium Run
10,077,696,000 particles

Springer et al. (2004)

Új tudományos módszertan: Virtuális Obszervatóriumok

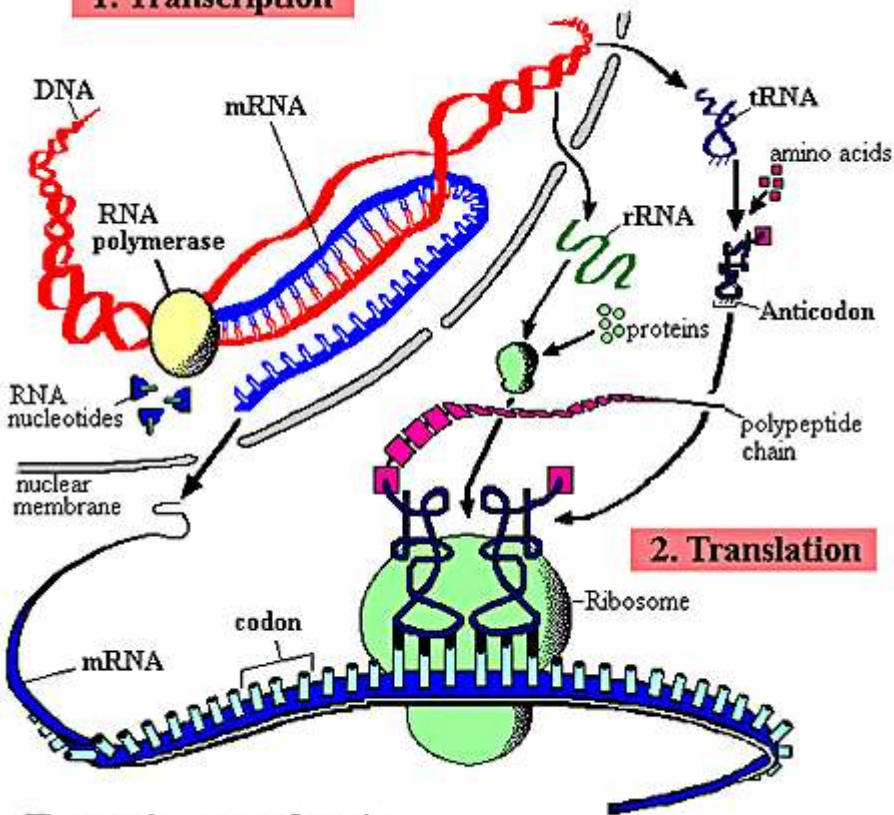
- Sok hasonló észlelés van mint az SDSS: mindent felvenni és utána elemezni (Pan-Starrs, LSST)
- Sok hasonló szimuláció van mint a Millennium Run
- Össze kell kapcsolni a különböző észleléseket
- Össze kell vetni a méréseket és a modelleket
- Mindezt csak fejlett számítógépes technológiák felhasználásával lehet
- A modern informatika olyan forradalmat jelent, mint hajdan Newton differenciálszámítása

Új tudományos módszertan: nem csak a csillagászatban

- Egyre olcsóbb szenzorok, gyorsabb számítógépek
- Más tudományokban is hasonló forradalom
  - Részecskefizika: LHC, kozmikus záporok
  - **Biológia: gén-chipek**
  - Környezet-tudomány
  - Nyelvészet
  - ...

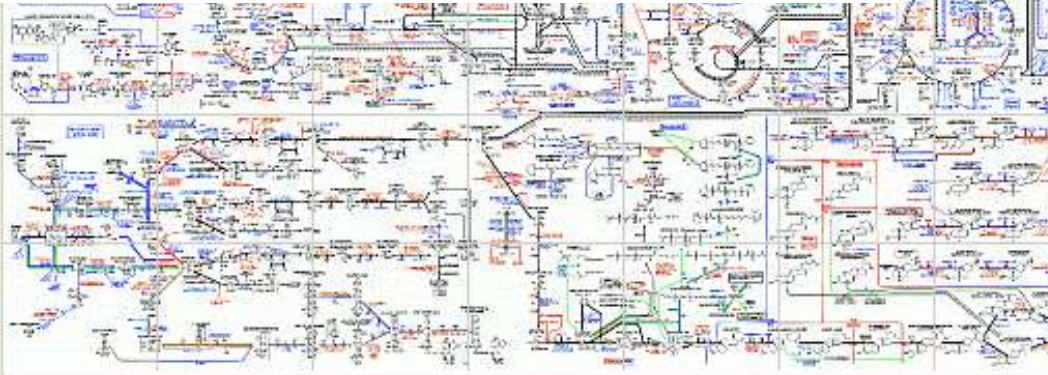
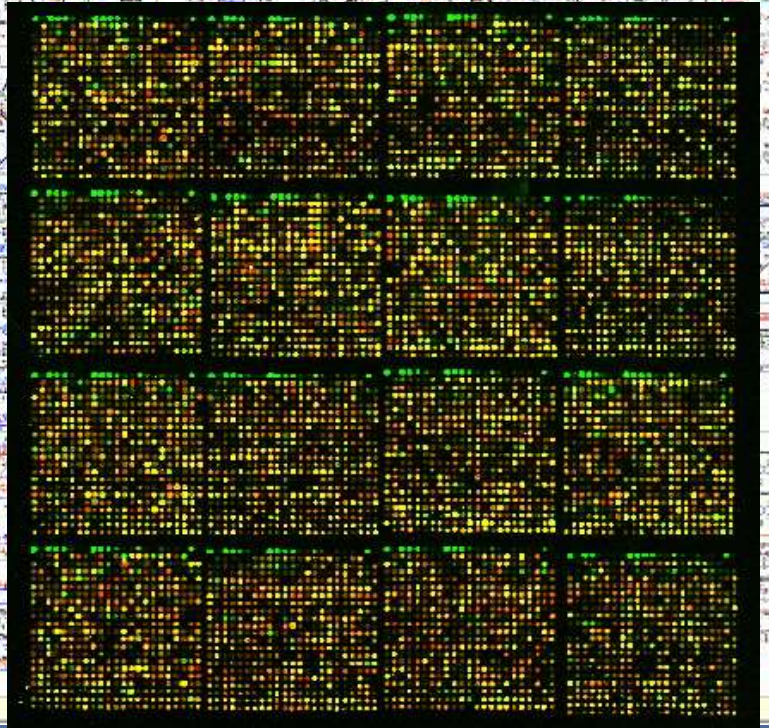
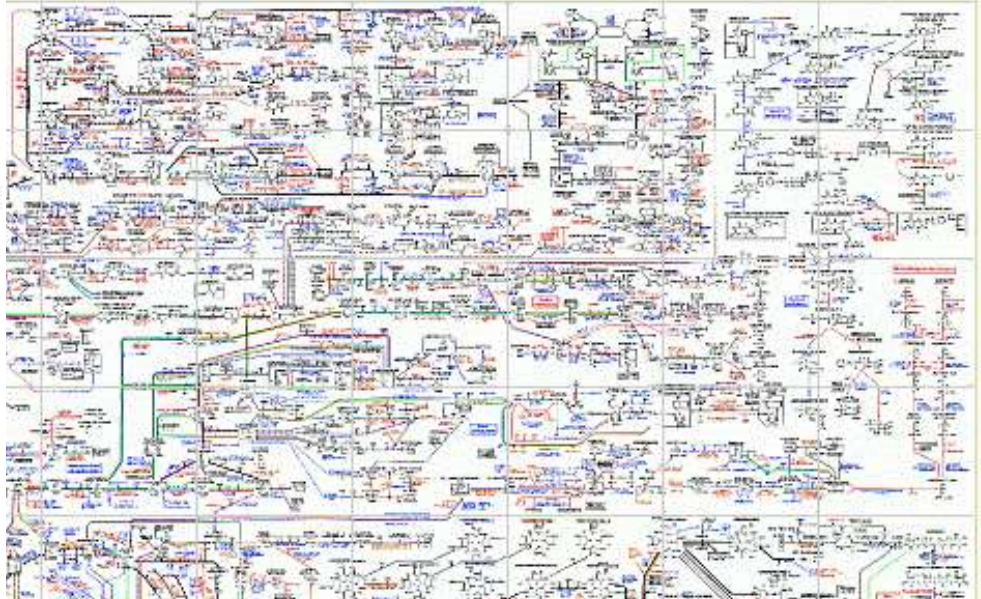
A B C D E F G H I J K L

1. Transcription

2. Translation

Protein synthesis

Új tudományos módszertan: nem csak a csillagászatban

- Egyre olcsóbb szenzorok, gyorsabb számítógépek
- Más tudományokban is hasonló forradalom
  - Részecskefizika: LHC, kozmikus záporok
  - **Biológia: gén-chipek**
  - Környezet-tudomány
  - Nyelvészet
  - ...

Te is része lehetsz

- **ÚJ TUDOMÁNYOS MÓDSZERTAN: ÚJ TUDÓSOK KELLENEK**
  - **AKIK ÉRTIK A SZAKTUDOMÁNYOKAT**
  - **PROFESSZIONÁLISAN KEZELIK A MATEMATIKAI MELLETT AZ INFORMATIKAI ESZKÖZTÁRAT IS**